

Klasiko bitxi • arront klasiko

Joxemiel Bidador

Biktoriano Iraolaz aipu labur

Pasai Donibaneko Biktoriano Iraola Hegoaldeko bi gerrateen artean -azken karlistada eta 36.ekoa- sortu belaunaldiaren adibide ezin esanguratsuago dugu; olerkia zein antzerkia zein narratiba landu zuen, eta, agian, munta handiko lana egin ez bazuen ere, kopuru aldetik behinik-behin baztertu ezin den lana bazaigu egun

Muchos nombres de esta generación -la que siguió a la terminación de la última guerra carlista y que es anterior a la nueva ola que se abre paso en el primer cuarto del siglo XX- han sido preteridos al imponerse las nuevas corrientes, y sin embargo son bien dignos de ser rescatados del olvido: R. Artola, R. Azkarate, B. Iraola, E. Elicechea, etc. Ez dakit zein neurritan Villasanteren hitzok artatzen ari diren egun, baina arras pozgarria zait DBH-n erabiltzeko Mendiguren-Eizagirre tandem gotorak berriki ateratako testu-liburua *Euskal literaturaren antologia*, Donostia, Elkarlanean, 1998- txirikordatzeko erabili irizpidea, eta horra hor, non Iraola dagerkigun haundien -baita apalagoen ere- artean -argazki eta guzti, alain- to!-

Pasai Donibanen 1841.ean sortu zen Biktoriano Iraola Aristigieta, Donostian bizi bazen ere. Katalina Alvarez-Azpeitiarekin ezkonduarik, Azpeitia karrikako 5. zenbakian zeukan inprimategian egiten zuen lana -Pio Baroja aterbetu zuen erai- kin berean-, irarkola asto batek mugitzeak makina esan-mesan sortarazten zuela. Errepublikazale eta foruzale, Donostiako zinegotzi ere urte luzetan aritu zen, Kontxako tamarindoak ekartzearen alde bozkatu zutenetakoa izanki. 1919.eko irailaren 19an hil zen Donostian.

Langile porrokatua, abondo paper zipiztindu zituen, solte edo garaiko aldizkarietan ageri zirenak, bere izenez, edota *Churi* nahiz *Sei* ezizenenpean. Genero guztiak landu zituen. Lehenbiziko lanak bertsolarietza-poesiaren barruan burutu zituen, esate baterako, Iruñeko *Euskara* aldizkarian 1880. eta 1881. urteetan agerturikoak: «Abenduaren 7a 1688garren urtean» -hau ere *Bertsolariya* aldizkarian agertu zen 1932.ean-, «Guda, gudariak eta

beren itz-bideak» eta «Lore igartua», baita *Bertsolariya* aldizkarian ere 1932.eko agorrilan argitaratu emaniko «Pilotariyak» izenburupeko bertsoak, bertan argitu zuenez, 48 urte lehenago eginak zirenak.

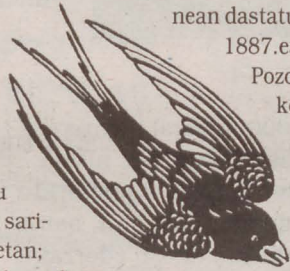
Ezagunagoa igaro zitzaigun, ordea, antzerkigintzan garatu zuen lanarengatik. Iraolaren antzerkilanako oro alaiak eta umoretsuak ditugu, far eragile bezain arin, Soroa maisuak hasitako ildotik, eta zerrenda luze baten osatzaile. Kronologikoki emanda, 1884.ean *Bi itsu-bak* zartzuela jokatu zuen estrainekoz Donostian F. Asenjo Barbieriren musikarekin, eta Iruñean burutu lehiaketa literarioan Pelayo Castilloren *El que nace para ochavo* lanaren itzulpena den *Ardita beti ardit* -esangia eguintze batian eta bersuan- saritu zioten, urte bertsu argitara emanik Donostiako Peña eta Pozoren etxean -nahiz 1889.eko abenduaren 26ra arte ez zen ohol- tzaratuko-; 1886.ean, berriz, *Petra xardin saltzallia* jostaketa komiko-lirikoa aurkeztu zuen Raimundo Sarriegiren musikarekin, tankera honetakoa ere *Karmen gaz-tain saltzallia eta zeladore baten estuasunak*; 1888.ean Sarriegik musikatu *Pasayan* zartzuela saritu zioten lore jokoetan; 1889.ean *Xordo* bakarrizketa taularatu zuen estrainekoz Donostian, 1890.eko Euskal Esnalea-n argitara emanen zuena; 1891.ean Emiliano Sanchez Pastorren zortzikotik eginiko *Leokadia esangia edo zarzuelachua egintza batian* egokitzapena eman zuen argitara Barojatarren etxean N. Luzuriagaren musikarekin; 1892.ean *Txomin Donostiyan* errebista Luzuriagak musika-

tua eta *Pulpuba* bakarrizketa; 1894.ean Navarretearen *Percances de un apellido* lanean oinarria zuen *Orentzaro gaba* egin-tza bakarrekoma aurkeztu zuen, baita Bilboko Euskaltzalekoek sariturik gai beretsuko *Gabonetan* zartzuela; 1900.ean *Ulijakuak* agertu zuen Donostian; 1902.ean *Ergobiyan* akto bakarrekoma komedia Donostian estrainekoz jokatu zen; 1909.ean *Lxkina Mutrikun* bakarrizketa eman zuen argitara Donostian; bakarrizketak ere *Joxemari-rrak*, *Xardiñak*, *Zinean* eta *Txokolo* lanak izan ziren, gehienetan ere, Pepe Artola- rentzat idatzi zituenak.

Alta, eta gorago aipatu Mendiguren-Eizagirerenean ziurtatzen den eran, Iraolaren antzerkien gainetik ipuinak jar litezke, garaian ekarri modernitatearengatik bereziki. Honen lagina ekartzen digute bada beren antologian «Tranbian» testuaren bitartez. Aunamendikoe- ke ere 1907.eko *Baserritarra* aldizkarian agerturiko «Beti bezala» ipuina eskeini ziguten literatur entziklopediaren bigarren alekian. Edozein modutan ere, Iraolaren narratiba zuzen-zuzenean dastatu nahi duenak

1887.ean Donostiako Pozoren etxetik elkiri-ko *Kontuchoak* ipuin bildumara jo beza, halaber, 1962.ean Zabalak lematu Auspoa bildumaren 9. zenbakiarekin atera

zen *Oroitzak* eta beste ipui asko lana badu irakurgai. Bestalde- tik ere, Iraolak landu pasadizo- xelebrikeria-txantxen generoa ezin aipatzeke laga, horra hor *Euskal esnalea* aldizkariaren orrialde gatz eta piper demasa eman zien *Izkirimiriak*, G. Mujikari Iraola Bilintxen izpiritua- ren jarraileatza jotzeko arrazoi beste eman ziona.

etorri ahallean

Patziku Perurena

Hegaztia amodio kantetan

Begibistakoa da amodiozko kanta eta balada zaharretan hegaztiak duen ugaritasun sinbolikoa. Zergatik hegaztiak, eta ez beste edozein etxabere edo basapizti ugaztunak? Seguru aski ere, amodio kontu lizunok adieraztekoan kultura kristauak eragindako pudore edo lotsaizuna dela medio. Izan ere, amodioa eta sexu harremanak burutzekoan, hegaztiak fantasiako zeremonia itsuroso eta finagoak egiten baititu, eta bere organu sexualak kasik erakutsi gabe gainera; ez, esate bateko, zaldiak eta behor- rarak bezain gordin, beren organu sexual sentsazionalistak amodio grina gorritan erakutsiz.

Badira haragi grinen irudi zora- garriak gizabereon unibertsoan, hitzak arrunt itsusten dituenak, eta halakoetan haragiaren suak ateratzen duen soinu gozo isilak aski betetzen baitu gure arima. Horrengatik dira, Iraingo Apaiz Gaztearen zenbait kanta, nik inoiz aditu ditudan horteroenetakoak. Hara, Erdi Aroko kutsu sinbolikoa gordetzen duen arrosnabar baten pasartea, konparazio baterako:

Otean motea lorlari / Txoria gai- ñean kantari...

Holako amodio kantuetarako garairik aproposena negua bide zen. Otearen mote edo lore horia soilik inguruan nabarmen, eta hark erakarri du txoria gainera kantari. Horra nolako fineziaz adierazia, gure sexu organuen arteko josteta kilikabera! Aldaera franko badiu, baina, guziek metafora berdintsukoak: *otearen lorea* eta *txori kantaria*. Ez noa gehiago esatera.

Eperrak, bere lumaje apainarekin, bere betondo ñabarrekin, bere zango gorriekin, eta bere kantu xaloarekin, neskatza maitale pantasiosaren itxura liluragarria eta hizketa engainagarria sinbolizatu izan du endemas. Honatx *Mendian zoin den eder* izeneko kantaren hasiera:

Mendian zoin den eder eper zangogorri / Ez da fidatu behar itxura eder horri. / Ene maitak ere, ber-

tzeak iduri / Niri hitz eman eta gibelaz itzuli.

Eta eperraren kantua maitalearen hizketa engainadore egiten duen trikiti doinurik ezagunena da, berriz, honako hau:

Epérrak kantatzen du goizian ihintzetan. / Ez zaitela fiatu neskatxen hitzetan / Ai oi ei ai, neskatxen hitzetan!

Legeetara bildu nahi izandu da betidan amodioa, baina, grina biziegiak pizten ditu haragiak, legeen mugetara aisa makurtzeko. Ikus bestela, Peru Gurea Londresen baladak diona:

Neure oillanda nabarra / txiker- rra baiña zabala; / zetan hoa hi auzora / etxean oillarra donala.

Begira auzoan nabarmen den *oillanda nabar* horri, *oillarra* etxean izanik ere, nola doan auzora, legez kanpoko amodio grinak sutua, senarra «*zirin bedarrak ekar- ten*» Londresen duen bitartean.

Sinbologia berberari eutsiz, *goi- zoilanda*, deitu izan zaio, mutiletan gaxterik hasten den neskatuari, edo *martxoko oilar gorri* nahiz *oilar gangar gorri* berriz, gaxterik neskazale nabarmentzen den mutilari. Eta zeinen adierazkorra, kolorea bera: *oillanda nabar, oilar gorri...*

Baina, amodio legeak hausteak, nolabait, ohorea galtzea esan nahi du, eta larru kontuan, ditxosozko ohoreak berebiziko inportantzia izaki. Beharko izan, elizak edo zeinahi agintek gizarteko amodio grinak nolabait araututako bazituen. Horixe adierazten du gure kantu zaharretan, *uso kolpatuak*, eta beraz *lumagalduek* edo *luma- rik edderrena galdutakoak*.

Zenbat holako *uso zuri* eder ote da, jauntxo izandun batek haur- dun utzi ondoren, diren truk beste gizajo pobreren bati disimuloan erantsia? Adi *Urzo xuri polit bat* izeneko kantapuskari:

Gogoz saltzen zinuén urzo kolpatua, / izan balitz mundua arras lokartua.

Eta behin luma galdu ezker- o, ezin gehiago idatzi nik hegaztiez.

Ziria

• Motxorrosolo •

Aldudeko trenbidea

Pasa den mendekoa dugu Aldudeko trenbidearena. Behobikoak ere zeresan handia izan zuen. Hegoaldekoak, soro guztien gainetik egiteko prest dira, herrilaneakiko zoramenak utzi zuen ondare dute bizibide politikoa. Eskualdeko beharrei erantzunen dion ezin jakin, ezetz dirudi. Hamaika urte igaro dira Beartzun-Aldude errepedearen egitea galdetu zenetik.